

Tehomarkkinatalouden kritiikki

Tuomas Zacheus

*Heinonen, Jari 2006. Työläismies ahdingossa? Kolme miessukupolvea rakenne-
muutosten Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 274 s.*

Jyväskylän yliopiston sosiaalityön professori Jari Heinonen on tutkinut työväenluokkaista mieskulttuuria haastattelemalla kolmeen sukupolveen kuuluvia, pääosin Tampereella ja Porissa asuvia työläismiehiä (n = 38). Lisäksi hän on käyttänyt analyyseissään suppeahkoa, 12 työläismiehen kirjoittamaa omaelämäkerta-aineistoa.

Heinosen mukaan nykypäivänä työläismiehillä asiat ovat perin huonosti, suorastaan lohduttomasti. Vaikka valtamedia on nostanut aikamme sankareiksi erilaisia vaurastujia, on tämän kääntöpuolena myös pitkäaikaistyöttömyys kasaantunut, viinan suurkulutus lisääntynyt, huono-osaisten miesten keski-ikä laskenut, monet sairaudet, itsemurhat, syrjäytyminen, yksinäisyys, osattomuus ja ylipäättään pahan olon tunne lisääntynyt. Suomeen onkin syntynyt viime vuosikymmenten aikana satojen tuhansien terveydellisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti huonossa kunnossa olevien miesten joukko. Sellaista ei vielä sodan kokoneen jälleenrakennuksen sukupolven ja sodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien miehuudessa ollut.

Syy tähän työläismiesten aseman selvään huonontumiseen löytyy siitä, että yritykset ovat muuttuneet viimeistään 1990-luvun laman ja globalisaation seurauksena kovan ja kansainvälisen markkinatalouden yrityksiksi. Omistajakeskeinen ajattelutapa on syrjäyttänyt työntekijä- ja asiakaskeskeisen ajattelutavan. Sijoittajat ovat alkaneet käyttää valtaa yhä hankammin ja samalla vaatia nopeita voittoja sijoittamilleen pääomille. Ratkaisevaa ei olekaan enää yritysten liikevoitto sinänsä vaan osakkeiden hinta, yritysten markkina-arvo.

Työntekijät ja asiakkaat ovat joutuneet markkinavoimien jatkuvan tarkkailun ja vallan käytön kohteiksi. Heidän tehtävänä on olla tehokkaampia, joustavampia ja osaavampia. Samalla on oikeutettu kasvava eriarvoisuus. Enää on tarvittu vain nuorin, koulutetuin ja kansainvälinen osa työvoimasta, muut ovat saaneet jäädä syrjään sinnittelijöiksi ja syrjäytyneiksi, väittää Heinonen. Työttömyys, köyhyys, pätkätyöt ja sosiaaliturvan leikkaukset ovat lisääntyneet. Vakaat, pysyvät ja katkeamattomat työsuhteet ovat vähentyneet. Talouden kasvusta huolimatta työttömyys on pysynyt korkeana, tuloerot suurentuneet, epätyypilliset työsuhteet (pätkätyö, osa-aikatyö) lisääntyneet ja yhteiskunnan sosiaalinen rakenne eriytynyt.

Erityisen huonosti asiat ovat taantuvilla teollisuuden aloilla työskentelevillä. He ovat ryhmä, joka on saanut pahimmin kärsiä uudenlaiseen osakkeenomistajuuteen perustuvan tehokapitalismin seurauksista. Tähän ryhmään kuuluvalta on viety tehtaat alta. He ovat työvoimaa, joka ei ole enää kelvannut työmarkkinoille. Heistä on tullut liiketaloudellisesti hyödyttömien ja samalla tarpeettomien ihmisten joukko. Näitä ihmisiä on alkanut näkyä kasvavassa määrin pelastusarmeijan ja kirkon leipäjonoissa tai sosiaalitoimiston luukulla.

Yhteiskunta on Heinosen sanoin ”muuttunut ’porvareiden’ (taloudellisen eliitin, markkinavoimien) ja ’kravattiköyhälistön’ (keskiluokan) yhteiskunnaksi, jossa ’jätkämiehiä’ (työmiehiä) ei enää arvosteta”. Suuresta arvostuksesta ovat sen sijaan päässeet nauttimaan kansainvälisillä markkinoilla toimivat, maailmalla sukkuloivat, hyvin pukeutuvat internet- ja kännykkämiehet, joiden koulutus on painottunut liikkeenjohdollisiin ja sähköinsinööritutkintoihin. He ovat sopeutuneet liikkuvuuteen, kommunikaatioon, tiedon ja rahan liikkee-

seen ja vaihtoon perustuvaan maailmaan ja uivat siellä kuin kalat vedessä. Tehokkuudesta, kilpailusta, tuottamisesta, yritysideoista ja kuluttamisesta on syntynyt näiden menestysjien virallinen etiikka. Yhteiskunnan kokonaistulosta he ovat haukanneet yhä kasvavan osan, mutta valtion ja kuntien verolippaisiin heillä ei ole ollut tuloistaan halua antaa. Heillä on ollut vaihtoehtoja ja resursseja tehdä valintoja elämässään ja he ovat tuoneet tämän esiin kuluttamalla, harrastamalla, matkustamalla ja ylellisesti asumalla.

Kirja piirtää lukijalle kuvan osakkeenomistajakapitalismin ja sen harjoittajien loputtomasta pahuudesta ja toisaalta työläismiehistä tämän systeemin uhreina. Työläismiehet ovat Heinoselle ”kunnon jätkiä”, rehtejä ja reiluja, välillä ryyppäämiseen sortuvia (mutta se kuuluu asiaan), joita kohdellaan kaltoin. Sen sijaan tehomarkkinataloutta toteuttavat ”kaupparatsu- ja insinöörimiehet” ovat omaa etua tavoittelevia kilpailijoita, joille on tyypillistä oman kuvan kiillottaminen toisten kustannuksella ja toisten mitätöinti. Myös uusliberalismimyönteiset akateemiset toimijat, kuten Anthony Giddens, saavat kuulla Heinoselta kunniansa. ”Istuuko hänen akateeminen kritiikkinsä tähän maailmaan, vai onko se vain Giddensin omalla tammisella kirjoituspöydällä syntyynyttä ja vain siellä elävää retoriikkaa”, kysyy Heinonen. Paikka paikoin kirja muistuttaakin Thorstein Veblenin yläluokalle irvailevaa mainiota teosta ”joutilas luokka”.

Heinosen kirja on varsin viihdyttävää luettavaa lennokkaasti kirjoitettuine sutkautuksineen. Teoksen heikkoutena on se, että Heinosen keräämä haastatteluaineisto jää täysin hänen paatoksensa varjoon. Pääasiassa kirja on siis mielipidekirjoitus, ei niinkään tutkimus. Tutkimusmenetelmistä kertoessaan Heinonen unohtaa myös mainita, että hänen eräänä tutkimusmenetelmänään on ollut osallistuva havainnointi. Miten muuten hänellä olisi tietoa pelastusarmeijan ja kirkon leipäjonon koostumuksesta? Välillä Heinonen tekee heittojaan täysin lonkalta. Näin on esimerkiksi silloin, kun hän väittää suurten ikäluokkien jälkeisten pienten ikäluokkien tunteiden tulkkien olevan Eppu Normaali ja Anssi Kela. Tällainen väite ei perustu mihinkään tutkimustulokseen, vaan on täysin Heinosen oma käsitys.

Joka tapauksessa Heinonen lienee varsin oikeilla jäljillä puhuessaan osakkeenomistajakapitalismin perustuvan tehomarkkinatalouden pimeästä puolesta. Voidaan kuitenkin kysyä, onko tämä todellakin kurjistanut nykypäivän työläismiesten olot niin armottoman lohduttomiksi kuin Heinonen antaa kirjassaan ymmärtää.

Kun hän kirjansa sivulla 99 väittää, että ”tiedolliset, keskiluokkaiset ja akateemiset kyvyt ovat syrjäyttäneet monet muut vahvuudet, kuten kädentaidot niin koulussa kuin työmarkkinoillakin”, voidaan tästä väitteestä olla osittain toista mieltä. Toki yhteiskunnassamme arvostetaan tiedollisia ja akateemisia kykyjä ehkä liikaakin, mutta se ei tarkoita sitä, että kädentaidoilla ei ole mitään arvoa. Monia kädentaitoja tarvitaan edelleen yhteiskunnassamme ja niiden harjoittajat ovat kysytyjä ammattimiehiä, joilla on mahdollisuus suorastaan sanella palkkionsa. Kuka korjaa ”kännykkä- ja internetmiehen” asunnon rikkoutuneen vesiputken? Kuka tulee asentamaan uuden sähköjohdon vanhan rikkoutuneen tilalle ”kaupparatsumiehen” asuntoon? Kuka nuohooa noet ”osakkeenomistajakapitalistin” talon piipusta? Putkimiehiä, sähkömiehiä, nuohoojia ja monia muita kädentaitoja harjoittavia ammattimiehiä tarvitaan edelleen, koska yhteiskunta ei yksinkertaisesti pyöri ilman tällaisia henkilöitä. Heille kyllä riittää työtä. Heidän ei tarvitse istua lähiön kuppilassa, syrjäytettyinä kaljalasin ääressä, elämän valttikortit pöytään lyötyinä.

KT Tuomas Zacheus on tutkijana Turun yliopistossa